

Gure zinemaren historia petrala?

Tapiz gorriaren ingurumarietan izan da aurten ere euskal zinemagintzaren diagnosirako tarte ofiziala, Donostiako Zinemaldiaren 65. edizioan. Euskal hedabideek fokua bertan jartzearekin bat heldu zaizkigu datuak: aurten proiektatu diren berrehun eta hamahiru filmetatik hamalau izan dira Euskal Herrian ekoitziak, eta horietatik zazpi euskarazkoak: *Handia*, *Nur eta herensugearen tenplua*, *Akelarre*, *Areka*, *Bixirula*, *Elkarrekin-Together* eta *Euritan*. Urtero bezala, Zinemaldiak, Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak eta Euskadiko Filmategiak antolatzen duten Zinemira sailean lehiatu dira euskal film horietako ia denak; baina, aurten ere izan da euskarazko film bat sail ofizialean ere. Orain gutxi *Loreak* eta *Amama* izan ziren bezala, Aitor Arregi eta Jon Garañok zuzenduriko *Handia* filma izan da aurten urrezko maskorrerako lehian. Bejondeiela Moriartienekoei.

Ez naiz zine kritikaria. Ez aditua. Ezta aritua ere. Badaitortzuet: zailtasuna zertan datzan azaltzen ez badidate, ez naute produkzio eta posprodukzio lanen kontakizunek liluratzen. Ni, nire sinplean, istorioek erakartzen naute. Eta gure zinemari buruzko diskurtsoetan nabarmentzen dut, azkenaldion, istorio bat eraikitzen ari dela. Narratiba komun bat.

Jon Garaño, *Handia* filmaren zuzendaria:

Sentsazioa daukagu azken urteetan Euskal Herrian oso zinema erakargarria egiten ari dela. Duela urte batzuk esaten nuen gustatuko litzaidakeela euskal zinemak era guztietako pelikulak egitea: hasieran, euskarazko film guztiak komediak ziren; gero pasatu ginen dramara. Iruditzen zait gauzak aldatzen ari direla eta era guztietako filmak ditugula orain. [...] Uste dut gero eta

pluralagoa dela gure zinema, eta pozgarria da, zerbait ondo egiten ari garen adierazle.

Bada azken aldian aski zabaltzen ari den diskurtso bat euskal zinemaren inguruan, baikortasunetik baikorkeriara lerratzen ote den nabarmentzen zaila dena. *Loraldiaz* hitz egiten da. Urte askoan egindako lan isilaren ondorengo uztaz: Jose Maria Goenaga, *Handia* pelikularen gidoigilea:

Azkenaldian gehiago nabari da, baina *Aupa Etxebeste!* (2005) estreinatu zenetik Zinemaldian bidea egin du euskal zinemak, eta orain uzta jasotzen ari gara.

Istorio horrek flashback bat behar du. Izan ere, azken hamabi urteotan ohitu egin gara euskarazko fikziozko filmak ikustera (urtean bat, gutxienez). Baina, komeni da aipatzea 1989 eta 2005 bitartean ez zela euskaraz ekoitziriko fikziozko pelikula bakar bat ere egin. Hamasei urtez. Bat-batean, Asier Altuna eta Telmo Esnalen *Aupa Etxebeste!* ikusi genuen 2005ean, eta hurrengo hamar urteetan euskarazko hogeiki fikziozko lan ekoitzi dira EAEn. *Kutsidazu bidea*, *Ixabel* ekarri ziguten Mireia Gabilondo eta Fernando Bernuesek (2006). *Eutsi!* izan zen hurrengoa (Alberto Gorritiberea, 2007). Eta bata bestearen atzetik jaso genituen *80 egunean* (Jon Garaño eta Jose Maria Goenaga, 2010), *Urte berri on, amona!* (Telmo Esnal, 2011), *Bypass* (Patxo Telleria eta Aitor Mazo, 2012) eta *Amaren eskuak* (Mireia Gabilondo, 2013), esaterako. Ondoren etorri zen, Jon Garaño eta Jose Maria Goenagaren eskutik, *Loreak* filma, eta fenomeno. Antxon Ezeizaren *Ke arteko egunak* filmarekin hogeita bost urte lehenago bezala, *Loreak*-ekin iritsi ginen historian bigarren aldiz Zinemaldiko sail ofizialera, orain hiru urte, eta Asier Altunaren *Amama*-rekin hirugarrenez, orain bi.

Orduko narratiba unibertsaltasunarena bilakatu zen. Goya sarietarako proposatua izan zen *Loreak*, eta atzerriko film onenaren Oscarrerako hautagai ere bai, ia. *Amama*-ri, berriz, Euskadiko Zinema Aretoen Elkarteak (EZAk) II. EZAE Saria eman zion, «hemen bakarrik egin zitekeen pelikula unibertstala» zelako. Homologatu egin gintuzten.

Aitor Arregi, *Handia* filmaren zuzendaria:

Uste dut apustu bat egin dela, bere garaian egin zen bezala, euskal zinema indartzeko, erakunde batzuen artean: Eusko Jaurlaritzza, ETB... Horrek sendotu egin du zinema, baita profesional talde bat ere, azpiegiturak...

Izan ere, zinemagintzan, bestelako kultur adierazpide askorekin alderatuta, ekoizpen baldintzak erabakigarriagoak dira, produktu artistikoa gauzatu ahal izateko. Kultura eta industriaren bidegurutzean sortzen omen da zinema. Hemen oinarri dokumentala: Miren Manias ikerlariaren *Euskarazko zinemaren produkzioa eta finantziazioa (2005-2012): hamai-ka fikziozko film luzeren azterketa ekonomikoa* doktore-tesiak argi uzten du azken hamarkadetako kultur politiketan izan diren aldaketek eragin zuzena izan dutela oraingo euskal zinemaren ernetzean. Hor daude, besteak beste, *Euskal Ikus-entzunezkoen Liburu Zuria* -2003an sektoreko eragileen beharrak eta jorratu beharreko lehentasunak zehaztu zituen-, 2007ko Ikus-entzunezkoen Finantzatze Dekretua edo ekainean aurkeztutako ikus-entzunezkoetara bideratutako diru-laguntzen plana. Badirudi, beraz, EAEn, zinema etengabeko ernaldian dagoela orain, eta emaitzak eman eta eman ariko dela etorkizun hurbilean.

Ez diot nik pozik egoteko motiborik ez dagoenik. Ezta gutxiagorik ere. Baina, susmoa dut badirela istorio honetan pertsonaiak eta korapiloak konplexuago bilakatuko lituzketen hainbat elementu, neroni errealitatean identifikatzeko gai ez naizenak. Horregatik nahiago dut fikziozko istorioa irudikatu. Dokumental faltsu bat, esaterako. Joseba Sarrionandiak *Lapur banden etika ala politika* saiakeran kontatzen du nola Franco hil berri zela apustu egiteko eskatu izan baliote Joseba haurrari, ea bertsolaritza edo zinema, zein izango zen euskal kulturaren etorkizuneko arte nagusia, ez zuela zalantza handirik egingo. Zinemaren alde, noski. Ba, egin dezagun *Belarraren ahoa* bat. Demagun Jaurlaritzak hasieratik zinemaren alde egiten duela. Hizkuntz eta lurraldetasun irizpideei buruzko

erabaki ausartak hartzen dituela. Zuzendari-talde berriekiko eta ekoizpen txiekiekiko politikak martxan jartzen dituela. Irudika dezagun zer litzatekeen orain euskal zinemagintza.

Berandu da Joseba txikiari arrazoi emateko. Baina, Miren Maniasek ongi adierazten duen gisan, gaur egun euskal zinema industria badago; badugu gaitasuna filmen produkzioa, banaketa eta erakusketarako; produktuari dagokionez, badakigu zinema ona egiten; teknikoki eta artistikoki baliabi-deak badauzkagu. Orain, 'kontatzea merezi duen' istorio bat kontatzea da kontua.

Bertsolari(tz)aren jokia eta jolasa

Sarrionandiak *Lapur banden etika ala politika* saiakeran argi adierazten du nola bera haurra zen garaian ia anakronismoa zen bertsolaritza. Nola ez zuen bertsolaritzaren alde apustu egingo, handik berrogeita hamar urtera bizirik egongo ote zen galdetu izan baliote. Pentsatzekoa da apustu hura batek baino gehiagok galduko zukeela.

Alta, bizirik dago bertsolaritza. Oraintxe bertan, bizi-indar erakustaldi bete-betean, gainera. Hasi da Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusia, andere-jaun-eta-bestelakook. Irailaren 23an abiatu zen Baigorriin, eta abenduaren 17an amaituko da BECen, Segura, Leitza, Zalla, Zumaia, Tolosa, Bastida, Irun, Maule-Lextarre, Durango, Amurrio, Donibane Lohizune eta Iruñetik igaro ondotik. Txapelketa. Bere irudi, bere sintonia, bere irrati-telebistetako tarte, bere final eta bere kiniela.

Eta esango dugu txapelketa ilusio bat dela, bertsolaritza ez dela BEC, finalaren biharamunean Barakaldon saio berbera antolatuz gero ez lirakeela ehun pertsona bilduko. Eta egia da, beharbada. Esango dugu txapelketaren eragina handiegia dela, bertsolaritza denaren eta ez denaren irudia definitzeko gehiegizko gaitasuna duela gauza onerako. Txapelketan sartzen ez den bertsolari eta bertsolaritza mota asko dagoela. Eta egia da.

Bertsolaritza vs Txapelketa dikotomia, ordea, dikotomia guztien gisara, eraikuntza bat da, bertsolaritza bera eraikuntza bat den bezala. Eta hain justu, guk hala pentsatu nahi izan ala ez, bertsolaritza bera, praktika kultural eta sozial gisa, ezin da ulertu txapelketarik –edo bederen lehiarik– gabe. Denis Laborde ikerlariaren arabera, XIX. mendean eman zitzaion bertsolaritzari kultur estatusa. Ordura arte paisaiaren parte zen praktika, garai hartan igo zen oholtzara; frontoitik antzokira sartu. Gaur egun ezagutzen dugun bertsolaritzaren antza orduantxe hartu omen zuen bertsolaritzak. 1850etik 1935era doan tartean Anton Abbadiak sorturiko Lore Jokoetako bertso-sariketen bidez, arian-arian, bat-bateko bertsolaritza antzemana eta izendatua izan zen, ikuskizun bilakatua, ebaluagarri gina. Eta lehiak berak eraman zuen bat-bateko bertso saioa modu jakin batean egituratzera, antzezpen antolamendu bat finkatuz. Ordukoa da, esaterako, puntu-erantzuna. Gaur egun plazako edozein saiotako ariketa ia saihestezina dena, 1880ko irailaren 26an sortu omen zen, zehazki, Donostiako Printzipal antzokian. Goizeko 11etarako lehiarako kantuan ziren sei bertsolari, tartean Pello Errota eta Udarregi. Saioan zehar azkar nabaritu zen bi horien artekoa zela norgehiagoka. Bertsoaldiak bata bestearen atzetik kateatu arren, ez omen zegoen modurik inor garaile jotzeko. Berdinketa hura hauste aldera, epaimahaiak ariketa bat proposatu zien bi bertsolariei: epaile bakoitzak bertsoaren lehen puntua jarriko zien bi bertsolariei, horiek hurrengo hiru puntuak atoan bota zitzaiten. Pello Errota eta Udarregik erronka onartu, eta ezarian, bertso-sariketetako eskaletan sartu zen geroztik izerdi franko isurarazi duen ariketa.

Gaur egungo bertsolaritza ezin da ulertu, mugimendu gisa ere, Espainiako Gerra baino lehenagoko bi txapelketak (1935-1936) ez eta Euskaltzaindiak antolatutako txapelketak (1960-1982) aintzat hartu gabe. Ezin da azaldu gaur egungo bertsolaritza euskal gizartearen zati batek bertsolaritzari egotzi dion (eta bertso-mugimenduak bere gain hartu duen) funtzio sozial eta sinbolikoa kontuan hartu gabe. Txapelketa

Nagusiko txapelak garaikur izatetik haratagoko esanahi *hori* ere baduela ulertu gabe.

Ezin da azaldu nola bilakatu den gaur egungo bertsolaritza gaur egungo bertsolaritza, besteak beste, Basarriren, Amurizaren, Egañaren edo Lujanbioren ekarpenik gabe. Eta ekarpen horiek ekarpen bilakatu dira, hein handi batean, txapelketak bere karga sinboliko osoz zilegiztatu eta erreproduzitu dituelako. Plazatik BECera eta BECetik plazara, behetik gorako eta goitik beherako eraginak daudelako, deanean bezala, bertsolaritzaren sozializazioan ere.

Eta hala ere esango dugu lehiak ez duela zentzurik bertsoan, ezinezkoa delako bertso baten balioa zenbakitara ekartzea. Eta egia da. Are gehiago –edo ez–, Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean.

Joseba Zulaikak hala zioen 1985ean:

Lehen mailako bertsolariek ez dute ia inoiz pottorik egiten, beren errimak txukuntasun miragarriaz osatzen dituzte, melodiaren erritmoa ederki gordetzen dute, eta jarritako gaiari paregabe lotzen zaizkie behin eta berriro. [...] Halaz ere, txapelketaren norgehiagokako probaleku estuan ikusi nahi ditugu. Eta hortarako juradu baten epaiketa behar, puntuazio bat eman, bertso ‘hobea’ eta ‘txarragoa’ bereizi. Baina bi bertso teknikoki errugabeak badira, eta bat bestea baino hobea dela erabaki behar bada, zeri begiratu behar dio juraduak? Bertsoaren ‘esanahia’, ‘gaiari lotzea’, ‘ziria sartzea’, ‘sakontasuna’, ‘grazia’, ‘bihotza’ eta holakoak hartu beharko ditu kontutan.

Hortxe dago koska. Epai ofizial eta ez ofizialen bidez, txalotzen dugunaren edo ez dugunaren bidez erabakitzen da txapelketan zerk ezaugarritzen duen bertso baten ontasuna. Txapelketan ez delako erabakitzen nor den bertsolaririk *onenena*, baizik eta zein bertsolaritza mota izango den *kanonikoa*. Nondik nora eraiki nahi dugun bertsolaritza. Zein gizarteren ispilu izan nahi dugun, eta zein gizarte eraldatu.

Eta esango dugu pixka bat esajeratzen ere ari garea, txapelketa txapelketa besterik ez dela. Eta hori ere egia da. 🌿